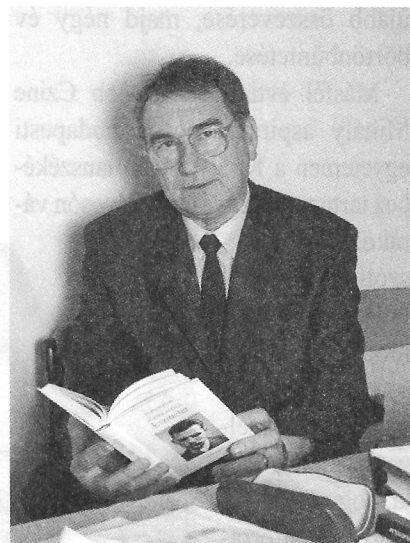

Hivatásunk egzisztenciális ügy

Beszélgetés Görömbei Andrással

A Csoóri Sándorról írott monográfia kapcsán Penckófer János Németh László hódmezővásárhelyi pedagógusi tapasztalatait összegző hasonlatát idézi, amelyben „az óra üvegharangja alá bezárt” tiszta atmoszférát örökíti meg, „amely után, aki egyszer élt benne, úgy fog kíváncsni (...), mint egy hajdani, tisztultabb otthonba”. Görömbei András irodalomtörténészként, tanárként, közéleti személyiségként, s nem utolsósorban emberként ilyen tiszta atmoszférába vonja olvasóit, diákjait, környezetét. Németh Lászlóhoz hasonlóan hisz a kultúra identitásteremtő, -megőrző, önismeretet segítő hatásában, erejében. Példát ad, s számon is kéri – joggal – a szellemi és erkölcsi minőség igényét, az értelmiség hivatásának beteljesítését, felelősségét.

– Az egyéni és közösségi sors összefüggései, amelyeket értelmezései során hangsúlyoz, saját sorsában, mentális és szellemi útjában is tükröződnek. Az atrocitások sora az ötvenes években kezdődött, családjának, főként édesapjának meghurcolásával. A gyermekkori élmények szinte predesztinálták a jelenleg is járt útra, de köztudott, hogy erről az útról sokan letértek, hiába indultak hasonlóképpen. Ezért is lenne érdekes, ha beszélne családjáról, diákéveiről, a pályáját meghatározó oktatókról, szellemi hatásokról.

– Őseim századokra visszamenően földművesek voltak. Olyan paraszti kultúrába születtem bele, amelyiknek megvoltak a maga törvényei, amelyikben rend volt, amelyikben mindenki tudta, hogy minek mi a helye és az értéke az életben. Édesapámnak már fiatal korában nagy ambíciója volt az, hogy mintagazda legyen, hogy úgy végezze minden munkáját, ahogy azt a paraszti világ rendje szerint kell. Nagyon sok példát idézhetnék erre. A lovait például soha be nem fogta addig, amíg a szőrüket fényesre nem kefélte, amíg a sörényüket meg nem fésülte. Tudta az állatok törvényeit is. Gyönyörű kancája volt, Bolygó. Már az is csodálatos, hogy egy parasztember Bolygónak nevezi el a lovát. Mit je-

lentett az, hogy Bolygó? Égitestet? Akkor miért szólította néha Bolyongónak? Négy-öt éves kisfiú lehettem, amikor Bolygó először megellett. Ámultam, hogy édesapám milyen szakszerűen segít kedves lovának világra hozni a kiscsikót. Aztán édesapám lefeküdt, elaludt. Édesanyám a nyolcas lámpa fényénél a naptárt olvasgatta, mi pedig – nálam két évvel idősebb bátyámmal – játszottunk, rajzolgattunk. De nagyon izgatott bennünket a kiscsikó. Meggyújtottuk a viharlámpát és kimentünk az istállóba. Én az izgalomtól a félhomályban úgy láttam, hogy Bolygó félig a kiscsikón fekszik. Sírva rohantam be a házba, fölráztam édesapámat, hogy azonnal jöjjön, mert Bolygó agyonnyomja a kiscsikót. Édesapám a szemét sem nyitotta ki, szinte álmában mondta: „Kisfiam, egy ló olyat soha nem csinál.” És nyugodtan aludt tovább. Mondanom sem kell, hogy neki volt igaza. Azóta is sokszor elmondom, ha hitvány emberi magatartást látok, hogy egy ló ilyet soha nem csinál.

Az ötvenes évek legelején édesapámat kuláklistára tették, s mindenünket elvitték a végrehajtók. Szüleim földjeit „tagosították”, helyettük a falutól messze adtak művelhetlen, rossz földeket. Rettenetes szegénységben és kiszolgáltatott-

ságban éltünk. Rengeteget dolgoztunk, mégis szinte éhezünk. Megváltásként jött az ezerkilencszázötvenhatos forradalom. Édesapám akkor is kint szántott a falutól tizen-négy kilométerre lévő földjén. Katonai autóval mentek ki hozzá a forradalmár egyetemisták, s közölték vele, hogy ő lett a polgári forradalmi tanácsban a mezőgazdaság felelőse. Aztán sírva néztük egy éjszaka, hogy vonultak a szovjet tankok Miskolc ellen. Minden reményünknek vége lett. Iszonyú bosszúállás következett. Ezerkilencszázötvenhét március tizenötödike előtt édesapámat is elvitték, három napig semmit nem tudtunk róla, akkor vánszorgott haza. Szinte felismerhetetlen volt. Egész teste tele gumi-botokkal vert sebekkel, melyek kezdtek már gennyesedni. Édesanyám meztelenre vetkőztette, behívott bennünket a bátyámmal, s azt mondta: „Ezt látnotok kell.” Láttuk. A feje tetejétől a talpáig csupa seb volt. Édesanyám aztán tetőtől talpig lemosta és megtisztította a sebeit.

(Amikor sok-sok év múlva Déry Szerelem című novelláját elolvastam, nekem a szüleim jutottak eszembe. Az, ahogyan édesanyám az édesapám sebeit mosta. Nálunk persze nem a szabadság és megtisztulás következett, hanem édesapám

újabb összeverése, majd négy év börtönbüntetése.

Másfél évtizeddel később Czine Mihály aspiránsaként a budapesti egyetemen a Király István tanszékéhez tartoztam. Egyszer a folyosón várakoztam, megszólított Király István, s azt mondta, keressem fel, szeretne velem elbeszélgetni, mert ő tudja, hogy az ötvenhatos ellenforradalmat én forradalomnak tartom. Könnyű volt egyenes szóval válaszolnom: ezzel ne töltse fölőselegesen az idejét.

1984 őszén hazavittem Pol-

gárra a szüleimnek Nagy Gáspár barátom akkor megjelent *Öröknyár: elmúltam 9 éves* című versét, sorról sorra elmagyaráztam nekik. Édesapám ennyit mondott: „Szegény fiú, be fogják csukni.”)

Visszanézve életemre, meg kell állapítanom, hogy engem mindig a mások szenvedése, bátorsága, jósága vitt előre. Rengeteg segítséget kaptam az életben. Szomorúságom, hogy éppen azoknak nem tudom ezt meghálálni, akik segítettek engem.

Általános iskolai osztályfőnököm ezerkilencszázötvenkilenc nyarán egy késő este az állását kockára téve zörgetett be édesanyámhoz, s közölte vele, hogy ne várjunk a gimnáziumi felvételekre, mert a papírjaimat tovább sem küldhették az általános iskolából. Így kerültem csodával határos módon létszámfölöttiként a győri bencés gimnáziumba, ahol dr. Bánhegyi Jób, azaz „Jób bácsi” magyar órái örökre eljegyezték az irodalommal.

(Gimnáziumi osztálykiránduláson megálltunk Márianosztrán is.

Az osztályfőnökünk a kolostor előtt a pálosokról magyarázott. Én viszont édesapám arcát kerestem a rácsok mögött. És elsírtam magam.)

Az egyetemre éppoly csodával határos módon jutottam be, mint a

daszerű egyenessége, „egyedül is helytálló” magatartása.

Azt, hogy utamról nem tértem le, nem tekintem érdemnek, az számomra természetes. Azt az irodalomszemléletet, amelyet elődeim és társaim se-

gítségével kialakítottam, számomra irodalmunk leg-szebb értékei hitelesítik.

– A Sinka Istvánról írott monográfiája kapcsán „eljegyezték” a „népi irodalommal”, holott későbbi kötetei nyilvánvaló foglaltai más irányú nyitottságának is. Igaznak tartja-e azt az irodalmi

köztudatban élő vélekedést, mely szerint a népi irodalom iránti elfogódottság „gyöke-
rek”, születés kérdése is – mint arra Sinka István, Illyés Gyula, Veres Péter, Czine Mihály kapcsán gyakran utalnak? Miért éppen Sinkáról írta első monográfiáját? Hogyan épült be szemléletébe a népi irodalom hagyománya, miben látja e hagyomány megőrzendő értékeit?

– Sinka István verseit szinte véletlenül ismertem meg egyetemista koromban, még mielőtt tanultam volna róla. Megfogott az a mély emberi nyomorúság, amely a Sinka-művekben méltó emberi sorsért kiáltott. S megragadtak nagy távlatokat nyitó költői képei. Ennek következménye lett aztán az, hogy amikor én is kaphattam monográfia-témát a Kortársaink sorozat szerkesztőjétől, akkor kértem, hogy a felajánlott író helyett inkább Sinkáról írassak. Legkedvesebb témáim – Németh László, Illyés Gyula, Tamási Áron, Nagy László, Juhász Ferenc – már rég foglaltak voltak,

Bátyjával az 1950-es évek közepén

gimnáziumba. Felvételemet az 1963-as amnesztiának és főként Barta János professzor úrnak köszönhettem. Ő harcolta ki, hogy felvegyenek az egyetemre – előbb diáknak, majd tanárnak is. Irodalomszemléletem legfontosabb elemeit is tőle kaptam. Amit Bánhegyi Jób gimnáziumi óráin éreztem, azt Barta János előadásai és tanulmányai fejlesztették tovább bennem. Tőle tanultam meg azt, hogy a hivatásunk egzisztenciális ügy, azt személyiségünk teljes súlyával, egész habitusával kell szolgálnunk, s hogy a jelentős irodalmi műben mindig valami fontos emberi ügy intéződik. Barta János mellett nagyon sok gondolatot, biztatást, szeretetet kaptam az ő – közvetett vagy közvetlen – tanítványaitól, Kiss Ferencről, Czine Mihálytól, Béládi Miklóstól, Kovács Kálmántól Imre Lászlóig, akivel évfolyamtársként barátkoztunk össze még 1963 őszén. Julow Viktor tüneményes egyénisége éppúgy segített engem, mint Tamás Attila pél-

amikor én választhattam. Kisebbségi magyar író pedig akkor még szóba sem jöhetett. Származásom miatt volt könnyű ráhangolódnom a Sinka-életműre. Amit írtam róla, ma is vállalom. Már akkor világosan láttam költői világának a behatároltságát is.

Semmi kivetnivalót nem találok abban, hogy egy-egy író kötődik a maga útra bocsátó világához. Természetesnek tartom azt, hogy ki-kiről írjon, annak a gondjait, értékeit mutassa meg, amit legjobban ismer. Természetes az, hogy Illyés Gyula a *Puszták népét* írta meg, Márai Sándor pedig az *Egy polgár vallomásait*. Fordítva ezt elképzelni sem lehet. E két mű említésével azt is jelezni kívánom, hogy az irodalomban az esztétikai érték a legfontosabb tényező. A remekművek kiegészítik egymást egy nemzeti kultúrában, az esztétikailag értéktelen művek pedig még dokumentumnak sem jók, mert nem mélyek, nem hitelesek.

A magyartanár és az irodalomtörténész gazdag ember. Benne ezek az egymástól látszólag idegen világok együtt élnek. Lehetséges, hogy az egyik mű a ráismerés, a másik pedig a felismerés örömeivel ajándékozza meg. Mindkét örömet a minőség adja. Ezért látszólagos csupán e világok egymástól való távolsága.

Ami engem a népi irodalomban erősen megfogott, az a szociális érzékenység és közösségi felelősség, mely a népi irodalom legkülönbözőbb esztétikai karakterű műveiben egyaránt megnyilatkozik. Az emberi sors javításának az igénye ez. Veres Péter szép szavával: „cselekvő történelmi jelenlét”. Ez sem csak a népi irodalom sajátja persze. Minden igazán nagy mű ezt teszi a maga módján. A népi írókat az kapcsolta össze, hogy nagyfokú szociális érzékenységgel és morális fele-

lősségtudattal akartak igazságos társadalmi rendet, új nemzeti önismertet és öntudatot teremteni. Sokan és sokszor elmondtuk már, hogy ez az emberi sorsot javítani akaró szándék önmagában nem elegendő ahhoz, hogy egy mű esztétikailag értékes legyen, de nem is ütközik az esztétikai értékkel, hanem optimális esetben szerves része annak.

– *Munkáit tekintve hol a cenzúra, hol a „tudóstársak”, hol az aktuális irodalompolitika szempontjából, de mindig „renitensnek” számított. N. Pál József remekül ragadta meg e folyamat egy részét, amikor kiemelte, hogy akkor írt monográfiát Sinkáról, amikor verseihez is alig lehetett hozzájutni; Czine Mihály mellett először írt korszakmonográfiát a kisebbségi magyar irodalomról, s a Kortársaink sorozatban határon túli magyar szerzőről (Sütő Andrásról); óvatosság nélkül beszélgetett nemzedéktársaival (Kérdések és válaszok), minek következtében a kötet csak a rendszerváltozást követően jelenhetett meg. De a sor folytatható, első tanulmányköte is évekig várólistán volt, s további kötetei is olyan irodalomszemléletet tükröznek, mely azt jelzi, nem a könnyebb utat választotta...*

– Soha nem kerestem az ütközéseket. Csak tettem a dolgomat. De nagyon sokszor kiderült, hogy ez a politikai hatalom számára elviselhetetlen. 1970-ben az *Anyám könnyű álmot ígér*ről tartottam egy egyetemi órát. Nacionalistának bélyegeztek miatt. Be akartak szervezni spiclinek, világgá kürtöltem, hogy mit akarnak velem. Ezért ellenségnek nyilvánítottak. Megírtam Sinkáról a könyvem. Azt mondták, hogy Sinka antiszemita volt. Én állítottam, hogy erről szó sincs, csupán az a helyzet, hogy zsidó nagybérlők birtokán volt cseléd, ezért őket szidta, de ha az egri káptalan birtokán dolgozott volna, akkor a

papokat szidta volna. Elmarasztalták költő-barátaimat, amiért a Donnál elesett apjukat siratták, pedig az apjuk a Szovjetunió ellen harcolt. Vitacikket írtam védelmükben, kimutattam a kritikus szemléletének abszurditását. Az én történet szemléletemet minősítették hibásnak. Összeállítottam egy folyóiratszámot a csehszlovákiai magyar irodalomról, s nem hagytam ki belőle az akkor még szilenciumon lévő Dobos Lászlót és Turczel Lajost. Nemzetközi bonyodalom lett belőle. Nemzedéktársaimmel interjúkat készítettem. A válaszaikat nem tudta elviselni a hatalom. Engem vontak felelősségre, pedig ők vállalták, amit mondtak. *Befalazott szószerék* címmel a kisebbségi magyar irodalmakból műsort állítottam össze. Sziki Károly és Szabó Viola előadta, én bevezetőt mondtam hozzá. Azonnal betiltották. Elvittük sok városba, szinte mindenütt baj lett belőle. Az ilyen ügyeimet tényleg vég nélkül sorolhatnám.

Utóbb látom a Történelmi Hivataltól megkapott tetemes anyagból, meg más forrásokból, hogy milyen „fontos ember”, milyen nagy ellenség voltam a hatalom szemében. Mégis boldog időszak volt ez. Szegények voltunk, de fiatalok és erősek. Tele tervekkkel. Megszületett a négy lányunk. Az otthonunk nagyon sokszor volt meleg baráti találkozóknak színhelye. Hivatásunkat fontosnak éreztük, különben nem zaklattak volna annyit bennünket miatta.

Eleven irodalmi élet volt akkor Debrecenben. Szinte az egész élő magyar irodalommal találkozhattunk és barátkozhattunk itt. Budapesten, az Írószövetség választmányi ülésein és egyéb találkozóin, vitaalkalmain azt érezhettem, hogy visszafoghatatlan szellemi kibontakozási folyamatnak vagyok résztvevője.

– *Irodalomszemlélete világosan kirajzolódik kötetét olvasván, előadásait hallgatván. Az Irodalom és nemzeti önismeret című kötetében egyértelműen megfogalmazást is nyer. Hogyan foglalná össze e „lét-érdekű irodalomszemlélet” lényegét? Miért fontos ezt manapság deklarálni? Egyfajta számvetésként, összefoglalásként, a fölösleges támadások elkerülése végett, az alacsony színvonal miatt, vagy egyszerűen a pontosabb megértés érdekében?*

– Erre a kérdésre az Elek Tibornak adott interjúban válaszoltam. Itt is csak az ott elmondottakat ismételhetem: az irodalom számomra valóban létértelmezés és létformálás. Az irodalomban, a művészetben – Heideggerrel szólva – a létező a maga elrejtettségéből fényre kerül, az el-nem-rejtettség állapotába jut. Az irodalmi műalkotás éppen a maga összetett esztétikai megalkotottsága révén olyan létismereti élményben részesíti befogadóját, amely semmi mással nem helyettesíthető. Egy-egy irodalmi mű az emberi létnek azt a problémakörét hozza fényre, amelyik az alkotót foglalkoztatja. És ez így van jól. Az irodalomnak az emberi lét minden aspektusa tárgya lehet és legyen is. Az ember Istenhez való viszonya vagy az Isten-eszmével való küzdelme éppúgy, mint öröme és bánata, szegénysége vagy kiszolgáltatottsága. De éppígy tárgya lehet az alkotó közösségének a sorsa is. Nincs tehát irodalmon kívüli terület.

Meggyőződéseim szerint az irodalom az egyéni és a közösségi, nemzeti önismeret nélkülözhetetlen eszköze. Magasabb nézőpontú rálátás az életünkre, a létünkre.

Ha önként mondunk le az irodalom személyiség- és közösségformáló hatásáról, akkor ne csodálkozunk azon, hogy az embereket nem érdekli az irodalom. Ha a költőt ki-

zárólag a nyelvkomikussal helyettesítjük, akkor tudomásul kell vennünk, hogy a mű hatása csupán addig tart, amíg a komédiázás zajlik. Babits Mihállyal vallom: „Az Igazság szellemének életben maradásáért az írástudók felelősek.”

– *Tudományos munkájában, tanári pályája, s közéleti tevékenysége során egyaránt fontosnak tartotta, tartja a határon túli magyar irodalom ügyét. Kötetei (A csehszlovákiai magyar irodalom 1945–1980; A hetvenes évek romániai magyar irodalma. Bertha Zoltánnal; Napjaink nemzetiségi magyar irodalmi I–II; Napjaink kisebbségi magyar irodalma) tankönyvekként szolgálnak a témában, tanulmányai megkerülhetetlenek, s több nemzedék kutatói kaptak segítséget Öntől ilyen irányú kutatásaikhoz. Miért fordult figyelme a határon túli magyar irodalom felé? Hogyan fogalmazná meg fontosságát a magyar és egyetemes irodalom, kultúra szempontjából?*

– Egyetemista koromban eszméltem rá igazán arra, hogy a magyarsággal milyen mérhetetlen igazságtalanság történt Trianonban. Beleképzelttem magam az elszakított magyarok helyzetébe. Ez nem volt nehéz, hiszen tudtam, hogy a románok olyan térképeket is készítettek, amelyeken már Debrecen is Romániához tartozott. Irodalmi művek tudatosították bennem azt, hogy elemi emberi jogokat sértenek meg akkor, amikor a kisebbségbe kényszerített magyarokat meg akarják fosztani nemzeti nyelvüktől és kultúrájuktól. A *Földönfutók*, a *Két kor mezsgyéjén*, a *Rigó és apostol*, az *Anyám könyvű álmot ígér*, *Fától fáig*, *Jejenyekör* – Dobos László, Turczel Lajos, Sütő András, Kányádi Sándor, Farkas Árpád könyvei – már a hatvanas-hetvenes évek fordulóján erkölcsi köteleességemmé tették,

hogy a legszelídebb módon, a kisebbségi magyarság értékes műveinek ismertetésével munkálkodjam a nemzet szellemi egységének a helyreállításán. Meg akartam mutatni a külön sorsból származó különbségeket, s a közös nyelvből, hagyományból, kultúrából következő egységet a magyar irodalomban. Meggyőződéseim legtmörebbe kifejtésére egy 1974-ben keletkezett Szabó Zoltán tanulmányban találtam rá. Sokszor idézem már, idézem most is: „Az irodalmi nemzet országok határait államhatároknak elismeri. A magadolgaiban nem tulajdonít neki jelentőséget. Műveivel e határokon túljutás magának a határnak spiritualizálására törekszik. Az együvé tartozókat az államhatárok egymástól elválaszthatják. Egymástól el nem idegeníthetik. Ha elidegeníthetik: az irodalmi nemzetben idegen erők működnek.”

– *Ha már a határon túli magyar irodalomról kérdeztem, nem kerülhetem meg a népszavazás problematikáját sem. A népszavazás eredménytelensége mélyen megrázta a határon túl élő magyarságot, látszólag megingatta hitében a felelősséggel gondolkodó emberek egy részét. Mi a véleménye a népszavazás sikertelenségéről, zavarosságáról? Úgy tudom, számos alkotó barátja fordult Önhöz vigasztért...*

– A népszavazás mélyen lesújtott. Közel négy évtizede tanulmányozom az elszakított magyar nemzetrészek és a diaszpóra irodalmát. Ezek az irodalmak Sütő András máglyahalálra ítélt hősének, Szervét Mihálynak a szavaival egységesen azt vallják, hogy „én is közületek való vagyok”. A kisebbségi magyarok nyolc és fél évtized alatt rengeteget szenvedtek és nélkülöztek a magyarságuk miatt. A szabad Magyarországnak rég meg kellett volna oldania az országhatá-

rokat spiritualizáló nemzeti összetartozás ügyét. Nem népszavazással, hanem törvényekkel. A népszavazás már önmagában is felháborító és elhibázott gondolat volt. Egyetlen nemzet sem vetemedett erre körülöttünk. De ha már népszavazást kellett tartanunk, akkor a hibát újabb hibával tetőzni történelmi bűn volt. Számomra kétségteljes bizonyíték ez a népszavazás nemzeti tudatunk gyengeségének, elégtelenségének, megzavarodottságának. És szégyenletes dokumentuma a politikai manipulációnak. Nekem egyetlen rokonom sem él a kisebbségi magyarság körében. Mégis úgy érzem, a szavazástól való távolmaradással és a tagadó szavazatokkal testvéreinket árultuk el. Szégyenkezem.

Kisebbségben élő magyar barátaim nem vigasztaltak fordultak hozzám, hanem végtelen csalódásukat és keserűségüket közölték velem.

– *Pályájának egyik érdekessége, hogy monográfiáinak alanyai barátai, szellemi társai közül kerültek ki. Mi a közös bennük, miért éppen ezen alkotói pályák bemutatására vállalkozott? Monográfiái más szempontból is rendhagyóak. Az életrajzi elem éppen csak szükséges mértékben kap szerepet, s mint ha csak az életmű pontosabb megértése érdekében szerepeltetné. Emellett monográfiái személyes hangon szólnak. Az életmű olyan tolmácsolásban tárul az olvasó elé, mely emberközeli teszi a monográfia alanyát, s a monográfia szerzője értelmező-társsá avatja az olvasót. Joggal nevezi a kritika monográfiáit esszé- és vallomásos monográfiáknak?*

– Valóban különös, hogy a már említett Sinka István kivételével a másik négy monográfiám alanyához mély személyes kapcsolat is fűz. Fontos kimondanom, hogy mind az öt monográfiám esetében

az életművek készítették írásra, nem pedig a személyek. A személyekkel is a műveik alapján kerültem kapcsolatba. A monográfiák megírása minden esetben szakmai, nem pedig baráti igényem volt. Monográfiáim „hősei” egymástól fölöttébb különböző esztétikai karakterű életművet alkottak, de ezeknek az életműveknek közös jegye a nagyfokú egyéni és nemzeti felelősségtudat.

Persze a valóság mindig sokkal összetettebb, mint a látszat. Bár igen nagy szellemi és erkölcsi élményem volt Nagy László életműve, nem gondoltam arra, hogy monográfiát írjak róla. Ugyanis „édes bátyám”, Kiss Ferenc dolgozott a Nagy László-monográfián. Ő kitűnő irodalomtudós volt, Nagy László művészetének legjobb értője. Ha ő be tudta volna fejezni az elkezdett monográfiát, az én munkámra nem lett volna szükség. Szemléletileg is közel álltam hozzá, őt is mesteremnek tekintettem. (Egyébként 1957-ben rövid ideig édesapámnak Székelyhidi Ágostonnal együtt ő is cellatársa volt. A másik „édes bátyám” Czine Mihály volt. Mind a ketten „testvéri szeretettel” dedikálták nekem könyveiket. Még katolicizmusomat is elviselték, igaz, úgy, hogy „tiszteletbeli kálvinistának” fogadtak.)

Miként Nagy László műve, Csoóri Sándoré is hatékonyan formálta szemléletemet már a hatvanas évek végén, a hetvenes évek folyamán is, de Kiss Ferenc a Csoóri-monográfiát is elkezdte, kitűnő fejezeteket publikált belőle. Ezért nem terveztem Csoóri-monográfiát sem. Kiss Ferenc Nagy Lászlóról és Csoóri Sándorról írt munkáit súlyos betegsége szakította félbe. Írásai ma is alapművek. Én ezeket igyekeztem folytatni a magam lehetőségei szerint.

Sütő András hetvenes évekbeli munkássága számomra a kisebbségi

magyarság értékei elismertetésének nagy alkalmát is jelentette. Nagy Gáspár költészete már akkor felkelte érdeklődésemet, amikor 1973-ban Kormos István bemutatta őt az Élet és Irodalomban. Azóta baráti közelségből követem pályáját, s nagy örömöm, hogy a magyar irodalom oly sok vesztesége idején az ő pályája töretlenül gazdagodik, újabb és újabb magaslatokat hódít. Életművének aranyfedezete van: a nyitott tájékozódás, sokirányú érzékenység és a kristálytisza erkölcsi magatartás. (Amikor 1981-ben az Írószövetség egyik titkárává választottuk, azt mondtam Kis Pintér Imre barátomnak, hogy féltem Gáspárt ebben a pozícióban a szennyeződéstől. Imre azt válaszolta: „Te nem érzed, hogy ő nem tud szennyeződni?” Mondanom is fölösleges talán, hogy Imrének volt igaza.)

Amit monográfiáimról a kérdéseiben jelez, azt nagyon fontosnak tartom. Valóban arra törekszem mindig, hogy a művek álljanak a középpontban, de az is kiderüljön írásomból, hogy emberileg is fontos nekem, amit írok. S az is törekvésem, hogy élményszerű legyen a munkám. Meggyőződéseim ugyanis, hogy egyéniségünket az formálja leginkább, amihez személyes közünk van. Az állandó elméleti tájékozódást nagyon fontosnak tartom, de az elméletet sohasem igyekszem a mű elé tenni vagy a műre kalodaként ráhúzni. Tudatosan törekszem arra, hogy tanulmányaim egyszerre legyenek szakszerűek és közérthetőek.

– *Számos tanulmánya, Németh László Társaságbéli, s tanári munkája tanúskodik arról az erőfeszítésről, amellyel Németh László életművét, szellemi örökségét kutatja, védi, s próbálja integrálni az éppen aktuális irodalmi, kulturális köztudatba. Hogyan látja ennek esélyeit ma?*

– Németh László életművét már az ő hetvenedik születésnapján a bibliámnak neveztem. Ennek pedig három és fél évtizede. A véleményem azóta sem változott. Nekem Németh László életműve a legnagyobb szellemi élményem. Halálakor írta róla Sütő András, hogy a magyar irodalom Odüsszeuszát viszi Kháron ladikja: „Nálánál gazdagabb tarsollyal a magyar irodalomban senki sem tért meg nagy utazásokról. Úgy hozta madárlátta kenyérként a század tápláló üzenetét, ahogyan egy Széchenyi tért meg Nyugatról, hunyt pillái alatt lánchidak körvonalával, egy Misztótfalusi a Gutenberg-galaxis fényözönével... (...) A szellem óceáni kikötőit nyitotta meg a magyar írás számára.” Így gondolom máig én is. Nincs olyan év, hogy témavezetői segítségemmel szakdolgozatok ne készüljenek róla. Folyamatosan tapasztalom, hogy életművének mindegyik nagy tartománya, de különösen az esszéírói munkássága világszemléletet formáló erő, nagy kihívás az ifjúság számára is. Rendszeresen tartunk életművének egy-egy részéről önálló konferenciákat. Ezeken is azt tapasztalom, hogy Németh László életműve ma is eleven hatása. Születésének centenáriuma a Magyar Tudományos Akadémián szerveztem egész napos konferenciát. Minden előadás ezt igazolta ott is. A centenáriumon elhangzott előadásokból, megjelent tanulmányokból Monostori Imre és Olasz Sándor szerkesztett kötetet. Egy szerzőtől csak egy írást vettek be, mégis negyvennél több írást tartalmaz a Tiszatáj Könyvek sorozatában megjelent *Németh László Emlékkönyv*. Füzi László *Alkat és mű* címmel hetedfélszáz lapnyi terjedelmű könyvet írt róla. Monostori Imre pedig Németh László recep-

ciótörténetének egyik tematikai vonulatát mutatta be 2003-ban az Argumentum Kiadónál megjelent közel ezer oldalas könyvében („*Én sosem kívántam más emlékművet...*”). 2004-ben Debrecenben a prózaíró életművét tekintettük át új értelmezés igényével. Ez a kötet is hamarosan megjelenik. A sor hosszan folytatható...

Németh László életműve olyan nemzeti kincsünk, amelyik a szellemi és erkölcsi minőség igényét egyszerre élteti bennünk. Saját érdekünk, hogy kihívásaira méltó választ adjunk. Tudom persze azt is, hogy ez a mai, kegyetlenül kultúra ellenes korban nem könnyű feladat. Mégis meg kell próbálnunk. Ha kell: Contra torrentem!

Életművét áttekintő nagy tanulmányának végén küldetésének szakrális mélységét maga is megvilágította: „De ha Istennek a világ mögött álló, abban csak részben megvalósult s bennünk is a megvalósulásért küzdő lehetőséget tekintjük, akkor a világtól elhagyatva, de lelkünkben meg nem törve, amíg bírjuk: ennek a lehetőségnek tömjénezni, mégiscsak olyasvalami lesz, mint a karthauzi imája Istenéhez.”

– *Sok szempontból érdekes lenne, ha szólna azokról a szerkesztőségekről, amelyeknek munkájában részt vett, különösen, ami a Hitel munkáját, lehetőségeit illeti.*

– Fiatal koromban nagyon szerettem volna szerkesztőként is dolgozni. Az Alföld szerkesztőségében akkor nem volt hely számomra, de dolgoznom lehetett. 1975-ben például én szerkesztettem a novemberi számot, mely a csehszlovákiai magyar irodalmat mutatta be. Ebből viszont komoly politikai gondok adódtak. Aztán sikerült szerkesztővé is lennem, igaz a nevem nem szerepelt a lapon, mert szerkesztői státusom nem volt,

csak ideiglenes szerződésem. Ekkor készítettem interjúsorozatot nemzedéktársaimmal. 1977 januárjában indult a sorozat, minden hónapban megjelent egy beszélgetés, s az interjú alanyának egy-két írása is. Ezt a politika kezdettől ellen-szenvvel nézte, félt a fiataloktól. Aztán a júliusi számmal betelt a pohár. A Nádas Péterrel készített interjú miatt – Aczél György utasítására – betiltották a sorozatot, az én szerződésemet pedig nem hosszabbították meg. Ezzel be is fejeződött szerkesztői tevékenységem.

1989–1992 között a Helsinki Egyetemen tanítottam. Ott megtapasztaltam azt, hogy milyen sokra lehet haladni a szakmai munkákkal, ha az ember nem forgácsolja szét az idejét millió egyébbel. 1992 nyarán azzal a tervvel jöttem haza Finnországból, hogy itthon csak egyetemi tanári és irodalomtörténeti munkámmal foglalkozom. Csoóri Sándor és Nagy Gáspár azonban öt perc alatt rábeszéltek arra, legyenek az akkor havi lappá átalakult Hitel egyik szerkesztője. Azóta segítem a Hitel munkáját Csoóri Sándor főszerkesztő helyetteseként.

A Hitel – szerveződésének első pillanatától kezdve – egyik legfontosabb feladatának tekinti a sokféle szétszórt magyarság szellemi-összetartozás-tudatának erősítését. E folyóirat bölcsőjénél Csoóri Sándor kezdeményezésére – legnagyobb szellemi-erkölcsi támaszként – az az Illyés Gyula állt, aki a magyarság összetartozás-tudatának fontosságát egész életművével tanúsította, aki a „haza a magában” erősítő eszméjét és a magyar irodalom sokágú sípja összehangolásának parancsát hagyta ránk. A Hitel szerkesztőiként tudatosan kapcsolódunk Széchenyinek, Adynak, Németh Lászlónak a magyarságot magyarosítani kívánó törekvéseihez. Azt értjük ezen,

hogy a nemzetet rá kell eszméltetni a maga legfontosabb tényeire és feladataira, hogy helyt tudjon állni a mai idők kihívásai közepette. Elsőrendű feladatunknak tekintjük a magyarság szétzilált nemzeti tudatának és önismeretének, legyengített életakarátának megújítását. A politikai rendszerváltozást elválaszthatatlannak tartjuk a lelkek reformjától, a műveltség, szellemiség megújításának szükségességétől. A nemzeti nihilizmussal határozottan szembefordulva a magyarság felegyenesedését kívánjuk segíteni a szellem tiszta eszközeivel. Fontos törekvésünk, hogy a szellemi életet újra közelebb hozzuk a nemzet valóságos kérdéseihöz, problémáihoz. A művészet egyetemes távlatával is szembesíteni kívánjuk mai életünk jelenségeit. Vissza szeretnénk állítani az irodalom becsületét a társadalom tudatában, tudatosítani próbáljuk semmi mással nem pótolható személyiség- és közösségformáló szerepének értékét.

– *Kimondva, kimondatlanul, de köztudott, hogy „iskolát” teremtett. „Iskolájának” érdekessége, hogy tanítványai meglehetősen eltérő utakon járnak, a szellemi útavaló egy része a gondolkodás szabadsága, mely lehetővé tette a tanítványok közössége számára a különbözőséget is. Hogyan látja ma a tanítás lehetőségeit? Az értelmiség betölti, egyáltalán be kívánja tölteni hivatását?*

– Maga túlságosan sokra becsül engem. Én kevesebbel is megelégszem. Azt gondolom, hogy Barta János „iskolájának” vagyok egyik tagja. Meggyőződésem, hogy a tudományban a továbbvívés, az értékes hagyományok folytatása van olyan érték, mint az újítás. Bán Imre professzor úr azzal kezdte egyetemi éveim egyik első szemináriumát, hogy ha valamiről írunk, akkor első kötelességünk az, hogy ismer-

jük azt, amit mások már írtak róla. Számtalanszor mondom én is tanítványaimnak, hogy az elődeink sem voltak hülyék. Az persze igaz, hogy minden tanítvány sok mestertől tanul, tehát amikor magamat besorolom Barta János tanítványi seregébe, akkor azt is tudom, hogy minden tanítványa másképpen vitte tovább az ő szemléletét.

Örülök, hogy észrevette azt, hogy „tanítványaim” meglehetősen eltérő utakon járnak, hogy „a szellemi útavaló egy része a gondolkodás szabadsága”. Ezt ugyanis nagyon fontosnak tartom. Soha egyetlen tanítványomat sem kényszerítettem arra, hogy engem kövessen. Jánosi Zoltán Nagy Lászlóról írt kandidátusi munkájának témavezetője voltam. Örültem, amikor a kitűnő kandidátusi munka akadémiai védésén Kenyeres Zoltán ahhoz gratulált nekem, hogy az enyémtől lényegesen különböző koncepció megvalósítását segítettam. Tanítványaimmal szemben szigorú vagyok a munka végzését illetően, de teljes szabadságot biztosítok számukra ízlésük, koncepciójuk kibontására. Valóban nagyon sokan vannak a „pályán”, akiket én indítottam útra, nemrég tizenöt olyan tanítványomat számoltam össze egy statisztika számára, akik nálam írták disszertációjukat, s az könyv formájában is megjelent. Mindegyikük szemlélete különbözik az enyémtől. Ez természetes, én is arra ösztönöztem őket, hogy minél több szakembertől tanuljanak, s minél többet.

– *Az egyéni és nemzeti sors kérdéseivel kezdtük a beszélgetést, mely igazolni látszik a kettő elválaszthatatlanságát, valamint azt, hogy az alkotók, alkotások igen nagy részére milyen nagy hatást gyakorol a politika. Szomorú azonban, hogy míg például Lengyelországban az értelmiség tekintélye, véleménye nem hagyható figyelmen*

kívül a politikusok számára, Magyarországon az irodalom, az értelmiség a rendszerváltozás óta mint ha elveszítette volna súlyát, a politikusok már nem csak nem tartanak az értelmiségtől, de véleményükre sem kíváncsiak, mintha elveszett volna a beleszólás lehetősége, éppen akkor, amikor joga deklarálódott. Mintha az értelmiség elvesztette volna az utat a nemzeti közösséghez, vagy a nemzet nem tart igényt az értelmiség véleményére, leszámítva a médiából áradó leegyszerűsített, torz információkat. Hogyan látja ezt a helyzetet?

– A rendszerváltás óta az irodalom közösségformáló szerepe háttérbe szorult, a szellemi életet szinte teljes egészében az újságírás és a média sajátította ki. Az irodalom elvesztette korábbi társadalomformáló szerepét a politikai hangzavarban. Ebből következik szerintem az is, hogy az életünk erkölcsi színvonala alászállt. Ha egy politikusunkról ma kiderül, hogy besúgó volt, vagy a szovjet hatalom kiszolgálójaként segítette szabadságharcunk vérbefojtását, az nem számít a további politikusi pályát megsemmisítő bűnténynek, hanem ettől még népszerűbb is lehet. Ez az amorális teljesen idegen a magyar kultúra szellemiségétől. Ma mégis ez uralkodik. Ezt én igen nagy bajnak tartom. A politika az érdekek küzdőtere. A szellem, a kultúra, az irodalom azonban ennél jóval magasabb, egyetemesebb szemléletet képvisel. Ez a magasabb nézőpont hitelesítheti a politikát is. Az értékes művészetben mindig megnyilvánuló tiszta erkölcsiség nélkül érvénytelenek a napi küzdelmek és eredmények. Nagyon szeretném, ha a művészet egyetemes távlatával is szembesítenénk életünket.

Ekler Andrea